

DE EMOTIONALITEIT DER VROUW BIJ DE NATUURVOLKEN

DOOR

J. L. M. DE KEIJSER.

(Slot).

2. *Uitingen van sympathie en wreedheid.*

De vrouwen bij de cultuurvolken doen zich op elk gebied als meer altruïstisch en minder egoïstisch kennen dan de mannen (*Heymans* p. 250). Dat deze altruïstische neigingen met de emotionaliteit samenhangen, heeft *Heymans* ons in zijn boek aangetoond (p. 251—252). Ze wortelen alle in de liefde, die zoowel in den engeren als in den ruimeren zin van 't woord in 't leven der vrouwen meer beteekent dan in dat der mannen (p. 248). Nu heeft men zeer algemeen aan de vrouwelijke liefde in al haar vormen het karakter der moederlijkheid toegeschreven, d.w.z. dat zij vooral op beschermen, helpen, ondersteunen, is gericht (p. 250). Zoo beschouwt *Lombroso* het moederschap als den oorsprong van 't vrouwelijk medelijden ¹⁾, *Havelock Ellis* als dien van de sociale en philanthropische werkzaamheid der vrouw ²⁾. Ook *Liepmann* ³⁾ ziet de moederlijkheid (naast de physiologische „Vulnerabilität” met de uit deze ontspringende irritabiliteit) als basis der charitas (zie o.a. p. 126, 212, 220). De phylogenese doet hem ook nog zien, dat de moederliefde eerder bestond dan de vaderliefde (p. 177).

Bij de natuurvolken erkennen we, zooals *Steinmetz* ⁴⁾ heeft aangetoond, de ouderlijke liefde van beide zijden. Doch we mogen na bovenstaande verwachten, dat de *moederliefde bij de natuurvolken grooter is dan de liefde van den vader.*

¹⁾ *C. Lombroso* und *G. Ferrero*: Das Weib als Verbrecherin und Prostituierte; 1894; p. 111.

²⁾ *Havelock Ellis*: „The Mind of Woman” in „The Philosophy of Conflict and other Essays in War Time”; 1919; p. 168—169.

³⁾ *W. Liepmann*: Psychologie der Frau; 2te Aufl. 1922.

⁴⁾ *Steinmetz*: Strafe II: „Die disziplinäre Gewalt der Eltern über die Kinder”. — Das Verhältnis zwischen Eltern und Kindern bei den Naturvölkern. (Zeitschrift für Sozialwissenschaften 1898).

Westermarck zegt daaromtrent: „Mogen we 't vaderlijk gevoel bij de lagere rassen nauwelijks minder algemeen vinden dan 't moederlijke, het is toch waarschijnlijk nooit zoo sterk en in menige gevallen zelfs duidelijk zwakker”⁵⁾. Nu heeft *Westermarck* geen feiten gegeven om deze bewering te staven. Wel beschrijft hij ons, hoe hij zich den oorsprong der ouderlijke gevoelens denkt, en daaruit zouden we deductief tot een grootere moederliefde kunnen besluiten. (*Westermarck* zelf doet dat echter niet). Allereerst zoekende naar den oorsprong van 't moederlijk instinct, wijst hij er op, dat *Spencer* meent, dat de ouderlijke liefde in den grond van de zaak liefde voor 't zwakke, 't hulpelooze is; en erkent hij, dat in zekere mate 't moederlijk instinct deze liefde tot het hulpelooze is, hetgeen klaarblijkelijk is uit het feit, dat bij die dieren, welke niet in kudden leven, moeder en jong scheiden, zoodra het laatste in staat is zich zelf te redden (en bij dieren, welker jongen zich dadelijk na de geboorte geheel zelf kunnen helpen, moederlijke liefde totaal ontbreekt). Deze feiten zegt hij, wijzen ons aan, waar we hebben te zoeken naar de bron van dit gevoel. Als de jongen geboren worden in een staat van de uiterste hulpeloosheid, moet iemand zorg voor hen dragen, wil de soort niet uitsterven. Het moederlijk instinct zal dus vermoedelijk een uitkomst zijn van de natuurlijke teeltkeus. Als tweeden wortel van dit instinct, die het op zijn minst zal hebben versterkt, neemt hij verder aan het nauwe contact, waarin de moeder met haar hulpeloos jong van zijn geboorte af leert; ze bemint het, omdat het haar een bron van genoeg is⁶⁾. Het vaderlijk instinct nu heeft dezelfde wortels. En ook hier weer is 't naar alle waarschijnlijkheid de uitkomst van de natuurlijke teeltkeus⁷⁾. Bovenstaande nu doet in verband met nog andere overdenkingen het vermoeden rijzen, dat de liefde der moeder bij de natuurvolken grooter is dan die van den vader. Ten eerste is 't contact met het kind bij de moeder oneindig nauwer (men denke aan 't lange zoogen, het overal met zich meedragen van den kleine, waardoor elk verdriet, elke vreugde, elke emotie van het wicht door de moeder wordt meegevoeld); ten tweede toont de phylogenese ons, dat de moederliefde eerder optreedt in de ontwikkelingsrij⁸⁾, een gevolg zeker hiervan, dat de band tusschen moeder en kind fysiek steeds heeft bestaan, en dat als eerste beschermers van 't hulpelooze jong dus noodwendig de moeder moest optreden, daar de vader (zooals *Westermarck* opmerkt) eerst liefde voor een kroost kon gaan voelen, toen reeds een ander gevoel hem er toe had gedreven de (toekomstige) moeder na

⁵⁾ *Westermarck*: *Origin and Development of the Moral Ideas* I, 1924, p. 529.

⁶⁾ *Westermarck*: *Moral Ideas* II, 1926, p. 188—189. Ook *Steinmetz* wees reeds op dit alles (zie *Zeitschr. für Sozialwissensch.* 1898, p. 622).

⁷⁾ *Westermarck*: *Moral Ideas* II, p. 190.

⁸⁾ *Ibid.* p. 190.

't paringsseizoen niet te verlaten. En dit vindt Westermarck in de neiging om eenige aanhankelijkheid te voelen voor 't wezen, dat de oorzaak is geweest van sexueel genot ⁹⁾. Mag nu de opkomende vaderliefde hebben bijgedragen om den huwelijksband nog bestendiger te maken en zoo tengevolge van de daardoor grootere bescherming van het kroost een factor van beteekenis zijn geworden in de natuurlijke teeltkeus, zoo noodwendig vereischt als de moederliefde was zij niet meer, en dus hoefde ze ook niet zoo intensief te worden.

Hebben we aldus deductief tot grootere moederliefde besloten, uit het materiaal door *Steinmetz* verzameld, blijkt ze ook wel. De liefde der vaders, hunne verwenning der kinderen, zien we dan ook wel meermalen intensief, doch van hun onverschilligheid wordt soms eveneens gewaagd: Slechts eenmaal, n.l. van de Papua's van de Mac-lay-kust van Nw. Guinea, vonden we vermeld, dat de vaders de kinderen meer verwennen dan de moeders ¹⁰⁾; onverschilligheid der vaders (en tegelijkertijd liefde bij de moeders) daarentegen meerdere malen ¹¹⁾. Waar tegen de kinderen bestraffend moet worden opgetreden, is 't de vader of een mannelijke vreemde, die daartoe overgaat ¹²⁾. Hoe dikwijls de moeder na de vaderlijke bestraffing weer troostend en knuffelend 't effect er van voor een gedeelte bederft, ervaren we uit de voorbeelden niet. De moeder bij de Fuëgiërs, die haar bloedend en stervend zoontje opraapte, dat door zijn vader tegen de rotsen was te pletter geslagen, omdat het een korf met eieren had laten vallen ¹³⁾, handelde wel in bedoelden geest. Merkwaardig is ook

⁹⁾ Ibid. p. 191.

¹⁰⁾ *Steinmetz*: Verhältnis zwischen Eltern und Kindern (Zeitschr. für Sozialwissenschaft. 1898, p. 612).

¹¹⁾ Behalve bij *Steinmetz* van de Warrau, misschien de Braziliaansche stammen, de laagste Californiërs, de Yuracarès, de Betschuanen, de Wanyamwesi (Verhältnis zw. Eltern u. Kindern; p. 610, 611 noot 2, 620, 621) en de Opper Californische Indianen (Strafe II, p. 215), vonden we het bij *Ploss* nog van de Somali (Das Weib in der Natur- und Völkerkunde II, 7te Aufl. 1902, p. 576) en bij A. J. Todd van de Oregon-Indianen en de Alfoeren van Ceram (The primitive family as an educational agency, 1913, p. 113, 114). — Ook schijnt de vaderliefde in 't bijzonder de zoons te gelden (*Ploss* I, p. 340; A. F. Chamberlain: The child and childhood in folk-tought, 1896, p. 116).

¹²⁾ *Steinmetz*: Verhältnis u.s.w.: Mandan (615); bij de Tlinket en de Winnebago straft de oom (616, 618); Toengoezen (617), Assja-Samojeden (619), Battaks (619), Ama-Xosa (621). — Strafe II: Fuëgiërs (200), Jakuten (201). — En *Ratzel* (Völkerkunde I, 1885, p. 152) zegt van den Neger, dat hij over 't algemeen een kindervriend en daardoor een goed vader is, doch dat hij dikwijls meer met kracht dan met liefde regeert. — Echter ook meermalen vinden we slechts vermeld, dat de „ouders” bestraffen, en in de gevallen, waarin 't uitdrukkelijk van den vader wordt meegedeeld, zijn 't meerendeels de zoons, die de vaderlijke tuchtiging ondergaan, wat 't gevolg kan zijn van de beduchtheid, die de moeder voelt voor den aankomenden man. Toch dienen we er rekening mee te houden, dat we geen voorbeeld vonden van een moederlijke bestraffing der dochters.

¹³⁾ *Steinmetz*: Strafe, II, p. 200.

de onverschilligheid van den vader voor zijn eigen kinderen in de matriarchale periode ¹⁴⁾). En Steinmetz trof nooit een strenge opvoeding te zamen met 't matriarchaat, wat hem nog doet opmerken: „De moederlijke liefde kan zich in 't matriarchaat meer doen gelden dan in 't patriarchaat, en zoo zal de behandeling van 't kind in de eerstgenoemde periode meer dan in de laatste door den aard der moederlijke behandeling zijn bepaald” ¹⁵⁾).

De natuurvolken zelf schijnen de grootere liefde der moeder ook te erkennen! Zoo verzekeren de *Dacotah*-Indianen, dat de moeder een bijzondere pijn in haar borst voelt, als haar afwezigen kinderen iets overkomt ¹⁶⁾. Bij de *Angola* gelden kinderen voor het hoogste geluk eener gehuwde vrouw ¹⁷⁾. Bij de Negers der *Loango-kust* heerscht 't geloof, dat de gestorven moeder nog over haar kinderen waakt ¹⁸⁾. Bij een volk in de *Congo* komt 't zelfs meermalen voor, dat de zoon zijn moeder doodt om zich te verzekeren van de hulp harer ziel ¹⁹⁾. En het niet zeldzame gebruik, om van een in 't kraambed gestorven vrouw het kindje te dooden, spruit ook wel dikwijls voort uit 't denkbeeld, dat der moeder, die in 't leven de vreugd van 't moederschap niet mocht smaken, dit in den dood niet mag onthouden worden ²⁰⁾. Aan de vrees voor de z.g. „pontianak” ligt een dergelijke voorstelling ten grondslag ²¹⁾. Teekenend is ook, dat een vader op de *Sandwich*-eilanden de ruggegraat van zijn kind brak om zijn vrouw te kwellen ²²⁾.

De grootere moederliefde blijkt ook nog uit de houding der moeder bij den dood van een kind:

Bij de *Australiërs* van 't Coburg-schiereiland draagt de moeder dikwijls jarenlang een beentje van haar gestorven kindje met zich mee (terwijl toch bij deze zelfde Australiërs de dooden zeer worden gevreesd). Bij de *Westelijke stammen der Torresstraat* en de *Papua's van de Geelvincksbaai* draagt de moeder eveneens gebeente van haar kind met zich mee ²³⁾. Van de *Mafulu* van Britsch Nw. Guinea wordt gemeld, dat een vrouw zich bij 't verlies van een kind, voornamelijk bij den dood van een eerstgeborene of een zeer geliefd kind, het eerste

¹⁴⁾ *ibid.* p. 211.

¹⁵⁾ *ibid.* p. 211.

¹⁶⁾ A. F. *Chamberlain*: *Child and Childhood*, 1896, p. 112.

¹⁷⁾ *Steinmetz*: *Der Selbstmord bei den afrikanischen Naturvölkern.* (Zeitschr. für Sozialwissensch. 1907, p. 302).

¹⁸⁾ H. *Ploss*: *Das Weib*, II, 7te Auf. 1902, p. 728.

¹⁹⁾ *Chamberlain*: *Child and Childhood*, 1896, p. 112.

²⁰⁾ Prof. *Kleiweg de Zwaan*: „Kindermoord in den Ind. Archipel” in „Mensch en Maatschappij”, 1e jaarg., p. 27, verklaart dit idee aanwezig bij de *Mentaweiers* en de *Bare-e-Toradja's*.

²¹⁾ A. C. *Kruijt*: *Animisme in den Ind. Arch.* p. 245 ff.

²²⁾ A. J. *Todd*: *Primitive Family as an educational Agency*, 1913, p. 115.

²³⁾ *Steinmetz*: *Strafe*, I, p. 187, 190, 219.

lid van een harer vingers afsnijdt ²⁴⁾). Bij de *Yokaia* in Californië gaat een moeder gedurende een jaar iederen dag naar een plaats, waar haar kleine placht te spelen, of naar de plek, waar 't lichaampje is verbrand, om daar haar doode kindje nog te voeden. Dit doet ze vergezeld gaan van een klagend geschrei, terwijl ze haar kleine bezweert om terug te keeren. Iets dergelijks vinden we vermeld van de *Miwok*-Indianen. En een *Karok*-vrouw prevelde lieve klaagwoordjes in 't oor van haar doode kindje ²⁵⁾). De vrouwen der *Chippeway* plegen dikwijls zelfmoord bij 't verlies harer kinderen ²⁶⁾).

Op groote moederlijke teederheid wijst ten slotte nog wel de buitengewone nauwgezetheid, welke de *Modok-squaw* besteedt aan de inrichting van haar babymand ²⁷⁾).

En ook zien we bij de meisjes reeds den aanleg van het moederlijk gevoel. Zoo zegt Chamberlain: Zeer veelvuldig is onder de meisjes het poppenspel, en ze hechten zich zeer aan haar pop ²⁸⁾).

Wat nu 't vrouwelijke *medelijden* betreft, *Lombroso* heeft getracht om aan de hand van ethnografisch materiaal te bewijzen, dat reeds bij de natuurvölker de vrouwen zich van de mannen door zachtmoedigheid en medelijden onderscheiden. Zoo deelt hij ons gevallen mee van ontdekkingsreizigers, die door de hulp of gastvrijheid van inlandsche vrouwen aan ernstig gevaar ontkomen (Australiërs, Negers; p. 83, 84 ²⁹⁾); en vestigt hij ook de aandacht op haar verlangen naar vrede, haar taak als vredebemiddelaarster (Negers, Tasmaniërs; p. 84, 85, 88), haar medelijden met dieren (p. 85), haar taak bij de ziekenverpleging (Eskimo's, Tasmaniërs; p. 85) (ofschoon we hier

²⁴⁾ *Frazer*: Belief in Immortality, I, 1913; p. 199.

²⁵⁾ *Chamberlain*: op. cit. p. 108, 109.

²⁶⁾ *S. R. Steinmetz*: Suicide among primitive peoples (American Anthropologist; 1894; p. 55).

²⁷⁾ *Chamberlain*: op. cit. p. 121.

²⁸⁾ *ibid.* p. 206—209.

²⁹⁾ *Westermarck* in zijn „Moral Ideas”, I, 1924, p. 580 v.v., behandelt de vraag, waarom een vreemdeling, die gewoonlijk als een minderwaardig wezen of een vijand wordt behandeld, als gast buitengewone voorrechten geniet. Eén antwoord is, dat de hulpelooze toestand medelijden opwekt; en feiten schijnen te bewijzen, dat zelfs bij de natuurvölker de altruïstische gevoelens, hoe gering ook nog, kunnen worden opgewekt bij het zien van een lijdenden en argeloozen vreemde. Een ander antwoord is, dat de gastheer zelf voordeel van zijn daad verwacht. En 't kan nauwelijks betwijfeld worden, dat de regels voor de gastvrijheid in de eerste plaats zijn gebaseerd op egoïstische overwegingen. Eén van deze overwegingen is vaak, dat de vreemde dikwijls wordt aangezien voor een machtige bron van kwaad. Hij kan ziekte of ongeluk brengen. Hij wordt gewoonlijk geacht bedreven te zijn in tooverij; en zijn vervloekingen worden zeer gevreesd (p. 584 v.v.).

Hoewel de door *Lombroso* hier genoemde gevallen dus niet voor een grooter medelijden bij de vrouwen behoeven te pleiten, zouden ze toch wel als een bewijs voor haar grootere emotionaliteit kunnen worden opgevat, daar dan toch in elk geval de vrees of 't bijgeloof sterker bij haar blijkt te zijn.

haar maatschappelijken toestand wel 't meest voor aansprakelijk willen stellen). Voorts somt hij nog op, hoe verschillende reizigers de vrouwen beschreven als „buitengewoon beminnelijk”, „zacht en goed”, „liefdevol”, „vertrouwelijk” (Negers, Akka, Tasmaniërs, Toba van Z. Amerika; p. 89).

Met dit medelijdend karakter der vrouw schijnen de *wreedheden*, waaraan de vrouwen der natuervolken zich eveneens vaak schuldig maken, in strijd. Zoo zegt *Spencer* (Lombroso p. 68) zelfs, dat, waar 't bij de wilden zede is de vijanden te martelen, de vrouw den man aan wreedheid overtreft.

Deze tegenstrijdigheid is echter slechts schijnbaar. Medelijden en wreedheid staan beide in correlatie met emotionaliteit. Het komt er maar op aan, welke emotie door bepaalde omstandigheden de overhand krijgt. Groote vrees b.v. kan door vernauwing van het bewustzijn 't opkomen van sympathie verhinderen, tegelijkertijd echter tot wreedheid leiden om zich uit de depressie te helpen. Deze soort van wreedheid zullen voornamelijk de vreesachtige naturen, en dus ook de vrouwen vertoonen. Bovendien werkt haar medelijdend karakter hier stimulerend. Sympathie veronderstelt toch, dat men zich smart en pijn van anderen gemakkelijk kan voorstellen. 't Genot in anderen leed (d.i. positieve wreedheid) veronderstelt eveneens het begripen van vreemde smartuitingen. Is nu de vrees maar zóó groot, dat 't meegevoel niet op kan komen, de drang tot zelfverheffing daarentegen machtig werkt, dan zal het vreemde lijden slechts wreedheids-genot suggereeren³⁰⁾.

Op gelijke wijze als de wreedheden der vrouw zijn haar dikwijls vreeselijke *wraaknemingen* te verklaren. Wraak berust op de behoefte om zich uit een depressie tengevolge van een toegebrachte belediging of ingeboezemde vrees te verheffen. Een wreedheidshandeling is daartoe zeer geschikt, omdat de smart van de tegenpartij haar verzwakking suggereert, en daarmee relatief de positie van den wreker versterkt³¹⁾. — De bewustzijnsvernauwing, die 't opkomen van medelijden belet, is dus ook hier aanwezig. — Waar bovendien de bloedwraak als een heilige plicht wordt beschouwd, is de kans op die bewustzijnsvernauwing nog grooter³²⁾. — De grootere suggestibiliteit der vrouwen is mede oorzaak, dat de eenmaal ondernomen wraak- en wreedheidshandelingen prikkelen tot steeds hartstochtelijker gedrag. En heel dikwijls zullen ook de mannen zijn voorgegaan, en de vrouwen door den vloed der aandoeningen worden gegrepen en meegevoerd in de-

³⁰⁾ Vergelijk *Steinmetz*: Strafe I, p. 88—89.

³¹⁾ Zie *Steinmetz*: Strafe, I: „Die Rache”, § 1, o.a. p. 103—106.

³²⁾ Dat de vrouwen aan de bloedwraak in vele gevallen actief deelnemen, zegt *Steinmetz* (Strafe, II, p. 105) dan ook, is niet te verwonderen, daar de bloedwraak als een edele, heilige, religieuze plicht wordt beschouwd, en juist de vrouwen de traditioneele en religieuze plichten met heiligen ijver vervullen.

zelfde richting; als ze dan verder gaan in hun uitingen, kan dat slechts op haar grootere emotionaliteit worden geschoven.

Al de gevallen van grootere vrouwelijke wraakzucht en wreedheid, die we vonden, kunnen op de aangegeven wijze worden verklaard, strijden dus niet met het meer medelijdend karakter der vrouw, en zijn tevens een blijk van haar grootere emotionaliteit. Voor deze data moeten we echter wegens de geringe beschikbare ruimte in een tijdschrift volstaan met de verwijzing naar de betreffende plaatsen bij *Lombroso* en *Steinmetz*³³).

3. *Hysterie.*

Prof. *Heymans* noemt de veel grootere frequentie der hysterie bij 't vrouwelijk geslacht een met zekerheid vastgesteld feit. Daar de hysterie moet beschouwd worden als een diep in den aanleg wortelende ziekte, acht hij het vermoeden gewettigd, dat de vrouwelijke psyche aan de fundamenteele symptomen der hysterie een gunstiger bodem biedt dan de mannelijke. Een heele reeks van hysterische symptomen zijn moeilijk anders te verklaren dan als verschijnselen voortspruitend uit een abnormaal vernauwd bewustzijn, wat dan weer zou beteekenen, dat vermoedelijk de bewustzijnsomvang bij de vrouwen gemiddeld enger is dan bij de mannen³⁴). Of deze nauwe bewustzijnsomvang geheel op rekening van haar grootere emotionaliteit kan worden gesteld, of, ook daarvan afgezien, in haar verderen aard zijn grond vindt, acht *Heymans* nog niet uitgemaakt (p. 61). Mocht echter eens eenmaal blijken, dat de grootere emotionaliteit hier werkelijk de grondoorzaak is, en konden we dan verder onder de natuurvölker een grootere frequentie der hysterie bij 't vrouwelijk geslacht vaststellen, dan zou dat weer voor de grootere vrouwelijke emotionaliteit ook bij hen pleiten.

Können we hysterie meer bij de vrouwen dan bij de mannen der natuurvölker constateeren? Misschien wel! Het *shamanisme* zou ons kunnen helpen. Voor shamaan zijn n.l. personen met een hysterischen aard bijzonder geschikt, en dezulken worden dan ook bij voorkeur voor dit beroep uitgekozen³⁵). Bij tal van volken, zegt *Wilken*, worden,

³³) *Lombroso*: Indianen (p. 73, 102), Aschanti (69), Dahomé (70), Galla (73), Australiërs (72), Moore-River (77). — Bij de Galla teekenen we dan nog aan: Dat de vrouwen van den koning in 't algemeen haar hooge plaats misbruikten, om de bevolking op allerlei wijzen wreed te mishandelen (p. 76), schijnt op groote heerschzucht te wijzen. En deze eigenschap hangt naar alle waarschijnlijkheid weer nauw met emotionaliteit samen (*Heymans*, p. 247). — *Steinmetz* (Strafe, II): Australiërs uit 't Westelijk district van Victoria (p. 11), de Fëjir-Bedoeënen (198).

³⁴) *G. Heymans*: op. cit. p. 54, 58.

³⁵) *G. A. Wilken*: Het shamanisme bij de volken van den Ind. Archipel (Verspreide Geschriften, III, p. 337). — *O. Stoll*: Suggestion und Hypnotismus in der Völkopsychoologie, 1894, p. 20. — *G. Nioradze*: Der Schamanismus bei den sibirischen Völkern, 1925, p. 50, 54.

om niet minder natuurlijke redenen, vooral vrouwen daarvoor gekozen.³⁶⁾

Onze vraag wordt dus: Zijn er over 't algemeen meer vrouwelijke dan mannelijke shamanen? Met betrekking tot deze vraag geeft *Wilken* als resultaat van zijn onderzoek bij de volken van den *Indischen Archipel: Bij de meeste volken fungeeren uitsluitend of bij voorkeur vrouwen als shamanen*; bij enkele volken uitsluitend of bij voorkeur mannen; en bij andere gelijkelijk mannen en vrouwen. Hij noemt het verder nog merkwaardig, dat bij eenige stammen de mannelijke shamanen zich geheel als vrouwen voordoen, in kleeding als in manieren³⁷⁾, en ook als vrouwen wenschen te worden behandeld³⁸⁾.

Zeer belangwekkend, omdat ze zoo in overeenstemming zijn met wat *Wilken* vond in den Ind. Archipel, zijn de beschouwingen, die *Nioradze*³⁴⁾ geeft over de rol der vrouwen in 't shamanendom bij de *Siberische* volken. In 't 2de hoofdstuk van zijn zeer aardig boekje geeft hij allereerst aan, hoe hij zich de ontwikkeling van het shamanisme denkt. Oorspronkelijk werd 't shamanendom niet door enkele uitverkorenen, zooals thans, doch door ieder mensch uitgeoefend; elkeen beschutte zichzelf tegen den invloed der booze geesten en kon met hen in verbinding treden. De tweede trap was 't z.g. familie-shamanendom, hetwelk de overgang vormde tot het huidige beroeps-shamanisme (p. 46). In dit tweede stadium was voor 't eerst 't streven merkbaar de geschiktste persoon te kiezen om betrekkingen met de geesten aan te knopen (p. 49). En al spoedig gaat dan de shamanentrommel over in de handen der vrouwen, als de tot 't verkeer met de geesten geroepenen (p. 52). De oorzaak daarvan ziet *Nioradze* in haar grootere sensitiviteit (p. 53), in de gemakkelijke prikkelbaarheid van het zenuwstelsel, die bij de vrouwen dezer volken vaker voorkomt dan bij de mannen (p. 52). In 't beroepsshamanisme moeten weliswaar de vrouwen van de eerste plaats wijken en zijn de machtigste shamanen steeds mannen, doch nog altijd zijn er aanduidingen voor de prioriteit der vrouw in 't voorafgegane familie-shamanendom. Die teekenen komen hierop neer, dat bij verschillende volken de mannelijke shamanen in kleeding, haardracht of manieren iets met de vrouwen gemeen hebben, of er zelfs naar streven ze zooveel mogelijk in alles te gelijken. Deze laatsten, de z.g. geïnverteerden, gelden bovendien als bijzonder machtig. Verder mag niet onvermeld blijven, dat volgens verscheidene legenden de eerste shamaan een vrouw was (p. 53—54).

Deze regionale onderzoeken van *Wilken* en *Nioradze* bevestigen dus onze verwachtingen.

³⁶⁾ *Wilken*: op. cit. p. 338.

³⁷⁾ *ibid.* p. 375.

³⁸⁾ *ibid.* p. 375.

³⁹⁾ *G. Nioradze*: Der Schamanismus bei den sibirischen Völkern, 1925.

Elders vonden we nog 't volgende aangestipt: Bij de *N. W. Californiërs* zijn de shamanen gewoonlijk vrouwen ⁴⁰⁾. In alle takken der fetischooverij in *Afrika*, zegt *Schneider* in 't algemeen, is het vrouwelijk geslacht wegens haar bijzonder sterken aanleg voor ziekelijke opgewondenheid, voor kunstmatig opgewekte stuiptrekkingen, hallucinaties, etc. zeer talrijk vertegenwoordigd. Iedere waarzeggersgeest heeft behalve één waarzegger *minstens* één waarzegster ⁴¹⁾. Bij *Spencer* vonden we, dat het grootste gedeelte der „bezetenen” bij de *Abessiniërs* vrouwen zijn; en dat op de *Tonga-eilanden* inspiratie, behalve door de priesters, ook wel wordt ondervonden door anderen, voornamelijk vrouwen ⁴²⁾.

4. Zelfmoord.

Bij de natuurvölker schijnen de vrouwen 't hoofdcontingent der zelfmoordenaars te leveren ⁴³⁾. *Vierkandt* vermoedt als grond hiervoor aan te kunnen wijzen haar meerdere emotionaliteit benevens haar zwaardere levensomstandigheden ⁴⁴⁾. Onder de motieven schijnen voornamelijk liefde, kommer en alle verwante gemoedsbewegingen in aanmerking te komen, terwijl tevens in 't bijzonder 't vrouwelijk geslacht uit dezen hoofde tot zelfvernietiging blijkt over te gaan ⁴⁵⁾. *Lasch* verklaart dit uit de zware levensomstandigheden der vrouwen bij de natuurvölker, waardoor slechts weinig vreugde haar deel zal zijn ⁴⁶⁾. Tegen een overschatting van den invloed van dien maatschappelijken toestand kwamen we reeds eerder in dit opstel op en haalden daarvoor van *Grinnel* over de Indianen van Centr. N. Amerika o.a. aan: „Terwijl haar leven hard en vol sloofwerk was,.... richtten ze haar leven zoo in, dat het haar voor een aanzienlijk deel plezier bracht.” Wel zullen we den invloed van 't zware leven niet geheel mogen wegcijferen, doch daar zelfmoord toch ook vooral een emotioneelen kant heeft, zijn we verplicht ook aan de emotionaliteit als factor onze aandacht te schenken. De motieven zijn steeds affecten, tengevolge waarvan het toch reeds enge bewustzijn der natuurvölker nog meer wordt vernauwd en zoodoende de remmen, d.i. het levensinstinct en de met de secundaire functie gegeven nawerking van den prettigen kant des levens, buiten werking gesteld worden. De laatste van die remmen mag nu door den lagen maatschappelijken toestand der vrouw

⁴⁰⁾ *R. H. Lowie*: Primitive Religion; 1925; p. 206.

⁴¹⁾ *W. Schneider*: Die Religion der afrikanischen Naturvölker 1891; p. 227.

⁴²⁾ *H. Spencer*: Principles of Sociology, I; 1893; p. 225.

⁴³⁾ *S. R. Steinmetz*: Suicide among primitive peoples. (American Anthropologist, 1894, p. 60).

H. Lasch: Der Selbstmord aus erotischen Motiven bei den primitiven Völkern (Zeitschr. f. Soc. Wissensch., 1899, p. 585).

⁴⁴⁾ *A. Vierkandt*: Naturvölker und Kulturvölker, 1896, p. 285.

⁴⁵⁾ *Steinmetz*: op. cit. p. 59; *Lasch*: op. cit. p. 579.

⁴⁶⁾ *Lasch*: op. cit. p. 585.

bij deze weliswaar minder krachtig worden verondersteld, doch of hieraan zoo'n groote invloed mag worden toegekend bij de in 't algemeen geringe secundaire functie der natuurvölker en de daarentegen stormachtige affecten, dat 't verschil in zelfmoordfrequentie bij de beide seksen zoo groot is, als 't blijkt te zijn, betwijfelen we; ook al, omdat we in sommige van de gevallen, waar ons van de vrouwen meer zelfmoord wordt bericht, nog een andere rem buiten werking zien raken. We doelen hier op die weinige volken, bij welke den zelfmoordenaar publieke veroordeeling en (of) kwellingen hiernamaals wachten: de *Innuït* van de Frobisher-baai, de *Dacotah*, de *Chippeway* ⁴⁷⁾, de *Zee-Dajaken* ⁴⁸⁾, de *Kafferstammen* in het gebied van Lourenço-Marques ⁴⁹⁾ en de *Bogos* van N. Abessynië ⁵⁰⁾.

Als we tenslotte de motieven overzien, vinden we er bij, die wijzen op eigenschappen, welke de vrouw in sterkere mate schijnt te bezitten dan de man. Niet alle motieven kunnen ons hier op weg helpen. Niet b.v. die, welke een gevolg zijn van de verschillende levenswijze van mannen en vrouwen. Dat de eersten zich uit vrees voor gevangenschap of slavernij meer 't leven zullen benemen, dan de tweeden, zou ons niets verwonderen. Dat anderzijds bij de laatsten afschuw voor een haar opgedrongen huwelijk weer veelvuldiger als motief optreedt, is ook alleszins begrijpelijk, daar voor den man veelal die dwang ontbreekt en bovendien polygamie als veiligheidsklep kan werken.

De grootere frequentie van zelfmoord om „ongelukkige liefde” bij de vrouw laat echter geen zekere conclusie toe. Wel zal de man, doordat hij over 't algemeen vrijer in zijn keus is dan 't meisje, meer kans hebben de vrouw naar zijn zin te krijgen en daardoor, al moge ze dan zijn liefde niet beantwoorden, eerder bevrediging vinden, maar 't geeft toch te denken, dat de vrouwen der *Mandan-indianen* zich om „ongelukkige liefde” dooden ⁵¹⁾, terwijl toch haar sexueele vrijheid in 't huwelijk zeer groot is ⁵²⁾.

Evenzoo staat 't met den zelfmoord uit jaloezie. De meestal grootere vrijheid van den man en de polygynie zullen de vrouw meer aanleiding geven tot dit affect, doch ook hier weer mogen we iets niet uit 't oog verliezen, n.l. de meermalen vastgestelde totale afwezigheid van jaloezie bij de mannen, o.a. bij de meeste der in polyandrie levende volken, zoowel tegenover mannen, die niet tot het

⁴⁷⁾ *Steinmetz*: Suicide etc., p. 55.

⁴⁸⁾ *Steinmetz*: Strafe, II, p. 259.

⁴⁹⁾ *Steinmetz*: Suicide etc., p. 55.

⁵⁰⁾ *Westermarck*: Moral Ideas, II, p. 232, note 2, p. 239.

⁵¹⁾ *Steinmetz*: Selbstmord bei den afrikanischen Naturvölkern. (Zeitschr. für Sozialwissensch., 1907, p. 300).

⁵²⁾ *ibid.* p. 369; en *Westermarck*: op. cit. II, p. 240.

polyandrische gezin behooren, als tegenover de mede-echtgenooten⁵³⁾; terwijl, waar polygynie heerscht, de verschillende vrouwen meestal wel jaloersch op elkaar zijn⁵⁴⁾. Men zou ook kunnen meenen, dat de man uit jaloezie niet zoo vaak tot zelfmoord zal komen, doordat hij in een tuchtiging zijner ontrouwe vrouw zijn psychisch evenwicht kan hervinden; doch daartegen is aan te voeren, dat wraakneming niet aan lichaamskracht gebonden is, en de vrouw, als ze dit wilde, middelen genoeg ter beschikking zou hebben om zich op andere wijze te wreken. Men denke slechts aan haar groote bekendheid met vergiften (ofschoon men hierbij toch ook weer niet mag vergeten, dat meestal een heftige ontlading van het gemoed wordt nagestreefd, en dat die wel wordt verschaft door tuchtiging en zelfmoord, doch niet door giftmenging). We vonden den zelfmoord uit „ongelukkige liefde” en/of „jaloezie” bij de vrouwen van de *Mandan*, *Dacotah*, *Omaha*, *Chippeway*, *Tsjiroki*⁵⁵⁾, de bewoners van *Nieuw-Pommeren*, *Nieuw-Caledonië*, *Tukopia*⁵⁶⁾, de *Betschuanen*, de *Basuto* en de *Bogos* van *N.-Abessinië*⁵⁷⁾, terwijl ze ons daarentegen van beide geslachten gemeld wordt bij de *Delawaren*, *Irokeezen*, de bewoners der *Banks-eilanden* en der *Noordelijke Hebriden*⁵⁸⁾.

Een zekere taal spreekt de zelfmoord der moeder bij verlies harer kinderen [*Chippeway*⁵⁹⁾], waaruit weer de grootere moederliefde spreekt.

Bij verschillende volken bestaat verder de plicht tot zelfmoord bij den dood van een voornaam persoon. Van de vrouwen wordt ons dan gewoonlijk groote en blijmoedige offervaardigheid, van de mannen daarentegen aarzeling gemeld. De laatsten behoeven nog dwang door anderen om tenslotte tot de daad over te gaan. En al mogen we nu veronderstellen, dat voor de vrouwen deze dwang toch ook steeds dreigt, ze schijnen in tegenstelling met de mannen voldoende prikkel te hebben aan den achtergrond van emotioneel getinte voorstellingen; zoo bezielen haar dikwijls gedachten als: „heilige plicht”, „gezelschap houden in 't hiernamaals”, „directe opname in het paradijs”, „eervol”, „moedig”⁶⁰⁾.

⁵³⁾ *E. Westermarck*: History of Human Marriage, III, p. 206—207.

⁵⁴⁾ *ibid.* III, p. 89. ⁵⁵⁾ *Steinmetz*: Suicide etc., p. 55, 56.

⁵⁶⁾ *Lasch*: op. cit. p. 582, 583.

⁵⁷⁾ *Steinmetz*: Selbstmord afrik. Naturvölkern, p. 300, 369.

⁵⁸⁾ *Lasch*: op. cit. 582, 583.

⁵⁹⁾ *Steinmetz*: Suicide etc., p. 55.

⁶⁰⁾ Offervaardigheid der vrouwen, met een achtergrond van emotioneel getinte voorstellingen vinden we bij de *Ama-Xosa*, *Manika*, *Bangala*, *Aschanti* (*Steinmetz*: Selbstmord afr. Naturv., p. 299, 301, 302, 362); in de *Congo* (*Waitz*: Anthrop. der Naturv., II, p. 193; *Schneider*: Religion der afrik. Naturv., 1891, p. 133); en bij de *Natchez-Indianen* (*Yarrow*: Mortuary Customs etc., p. 187—189).

Aarzeling der mannen bij de *Aschanti* (*Steinmetz*: Selbstm. afr. Naturv., p. 362) en de *Natchez-Indianen* (*Yarrow*: p. 187—189).

Eindelijk mag dan nog de relatief geringe aanleiding, die in staat is het affect op te roepen, een aanwijzing voor grootere emotionaliteit zijn. Een *Huronen*-meisje doodde zich, omdat haar moeder haar berispte ⁶¹⁾. *Ploss* zegt: Zelfmoord, die dikwijls reeds het gevolg is van een kleinen, huiselijken twist, komt bij de *Indianenvrouwen* vaker voor dan bij de mannen ⁶²⁾. En bij de *Dacotah* doodde een moeder zich, omdat de vader den lastigen zoon met een stok sloeg ⁶³⁾.

Tenslotte mogen dan nog de data, welke we niet onder een rubriek brachten, hieronder een plaatsje vinden: Bij stammen van *W.-Washington* en *N.W.-Oregon* bedrijven vele vrouwen bij den dood van haar minnaars zelfmoord uit „hartstochtelijke, zinnelijke liefde”. De vrouwen der *Tolkotin* van de Columbia-rivier schijnen vatbaar voor melancholie tengevolge van ziekte, en velen bedrijven onder den indruk daarvan zelfmoord ⁶⁴⁾. Bij de *Angola* gelden kinderen voor 't hoogste geluk eener gehuwde vrouw. Wanneer bij haar dansen de eene vrouw de andere hoont met haar onvruchtbaarheid, wordt dit zóó diep gevoeld, dat de beleedigde niet zelden weggaat om zich te doodden. Met zelfmoord gelijk staat 't volgende geval: Een *Musese*-boer doodde zijn vrouw in den bruidsnacht, daar zij weigerde, de dijk te koken van een den vorigen nacht begraven man, die door den bruidegom was uitgegraven, om als lekkernij voor 't bruidemaal te dienen. Bij de *Hottentotten* schijnt zelfmoord zoo goed als niet voor te komen. De twee gevallen, die Dapper toch nog geeft, betreffen zelfmoord uit liefde. En wel geldt 't hier twee vrouwen. In 't eene geval was 't een weduwe, die in een put sprong, om haar echtgenoot niet te overleven; in 't andere een meisje, dat zich van een rots stortte, omdat haar ouders haar minnaar hadden laten geeselen en mishandelen ⁶⁵⁾.

III.

Thans terugblikkende op wat we in dit opstel te berde brachten, meenen we te hebben aangetoond, 1° dat 't onwaarschijnlijk is, dat bij de natuurvölker de door den man uitgeoefende teeltkeus de ontwikkeling der vrouwelijke emotionaliteit heeft bevorderd, en 2° dat toch ook bij hen de vrouw emotioneeler is dan de man.

De stelling, dat het verschil in emotionaliteit uitkomst der geslachtelijke teeltkeus is, kunnen we dus laten varen.

Toch zou men ons nog steeds kunnen tegenwerpen, dat de keus der mannen wel in 't overgrootste deel der gevallen anders mag zijn bepaald dan door emotioneele eigenschappen, doch dat de mogelijk-

⁶¹⁾ *Steinmetz*: Suicide etc., p. 56.

⁶²⁾ *H. Ploss*: Das Weib etc., I, 1902, p. 566.

⁶³⁾ *Steinmetz*: Strafe, II, p. 191.

⁶⁴⁾ *Steinmetz*: Suicide etc., p. 56.

⁶⁵⁾ *Steinmetz*: Selbstmord afrik. Naturv., p. 302, 304, 369.

heid van zeldzame uitzonderingen niet is uitgesloten, waardoor dan 't verschil, hoewel uiterst langzaam, tenslotte toch merkbaar moet worden. Hierop kan echter geantwoord worden, dat 't zeer twijfelachtig is, of deze uiterst langzame selectie opgewassen is tegen de veel intensievere contra-selecties in den zin van een uitvallen der emotioneelere vrouwen (vide de grootere frequentie van zelfmoord bij vrouwen, de zelfvernietigingen bij de begrafenisgebruiken, 't verstooten der vrouw om echtbreuk en andere emotioneele eigenschappen).

De tweede door ons aangehaalde theorie echter, welke de vrouwelijke psyche als een uitvloeisel beschouwt van het vrouwelijk fysiek, zooals dit in den loop der tijden biogenetisch is geworden, blijft na onze ethnologische beschouwingen ongeschokt. Jammer genoeg hebben haar voorstanders het beweerde verband tusschen fysiek en psyche in zijn oorzakelijkheid niet voldoende vermogen te bewijzen of slechts aannemelijk te maken. Als *Havelock Ellis* de physiologische veranderlijkheid der vrouw als de physische zijde der emotionaliteit beschouwt, zien we daar niet meer in dan een gewaagde paralleliseering, slechts gesuggereerd door een eigenschapsovereenkomst (veranderlijkheid). *Liepmann* tracht het oorzakelijk verband tusschen de „Vulnerabilität” en de irritabiliteit (emotionaliteit) met feiten te staven. Waar hij dit vaststelt bij vrouwen in sommige perioden van haar leven (menstruatie, etc.) ⁶⁶⁾, blijft 't voor ons de vraag of het karakter der vrouwen in die perioden wel (tijdelijk) emotioneeler is geworden; 't complex van gevoelens wekkende ervaringen is dan anders geworden (immers is de onbehaaglijke fysieke verzwakking er bij gekomen), zoodat vergelijking met den normalen toestand niet goed mogelijk is. Andere prikkels, andere reacties! Als *Liepmann* vervolgens nog wijst op 't steeds (?) irriteerbare karakter van mismaakten (gebochelden ⁶⁷⁾), vergeet hij ten eerste, dat 't hier niet de directe werking van 't fysiek op de psyche is zooals in zijn medische gevallen, doch dat de bejegening door de omgeving de groote oorzaak is; en ten tweede, dat de prikkels, waarop met boosaardigheid kan worden gereageerd, voor de mismaakten en de normalen niet gelijk zijn, niet in aard, niet in sterkte en niet in aantal: de reacties er op kunnen ons dus slechts iets zeggen van die prikkels, doch niet van den graad van emotionaliteit.

Een sterk argument tegen de onderhavige theorie lijkt ons, dat volgens haar elke vrouw emotioneeler zou moeten zijn dan iedere man, daar elke vrouw (man) lichamelijk vrouw (man) is, terwijl het in werkelijkheid slechts om gemiddelden gaat, en er dus ook koele vrouwen zijn tegen emotioneele mannen.

⁶⁶⁾ *Liepmann*: op. cit. p. 231—233.

⁶⁷⁾ *ibid.* p. 234.

Dit laatste verschijnsel doet ons weer grijpen naar een selectie-theorie; de uitgeoefende teeltkeus moet dan tevens zoo intensief zijn, dat ze de vrij sterke contra-selecties vermag op te heffen. De theorie, die dit biedt, is dezulke, welke *de vrouwelijke psyche als uitvloeisel van het psychische karakter der vrouw als moeder* beschouwt, *zooals dit zich noodwendig heeft moeten ontwikkelen op straffe van het uitsterven der soort*. Steinmetz wijst daar nadrukkelijk op⁶⁸). En ook Westermarck is deze meening toegedaan⁶⁹). 't Is bij de natuurvölker nog vooral de moeder, waarop alles aankomt. Zij waarborgt de nakomelingschap en heeft de toekomst in handen. Haar sterke moederliefde is 't, die de zware lasten doet torsen, welke het hulpbehoevende kind zoo vele medebrengt. Haar emotionaliteit is 't, die haar elk verdriet, elke vrees of schrik van haar kleine mee doet voelen en doet voorkomen, behagen doet scheppen in zijn kleine vreugden en op het beleven daarvan doet aansturen. Hoe noodwendig vereischt moet dat niet zijn bij de natuurvölker, bij wie het contact tusschen moeder en kind zoo groot is (lang zoogen; overal met zich meedragen van den kleine)⁷⁰). Men zou bijna kunnen zeggen: De niet-emotioneele moeder schakelt zich onverbiddelijk uit; van haar geen nageslacht. [Ook voor de huidige cultuurvölker geldt dit zeer zeker nog⁷¹).] En dit verklaart, waarom de reeds genoemde contra-selecties den graad der vrouwelijke emotionaliteit in den loop der tijden niet vermogen te vermindere-n. De nakomelingschap van den niet-emotioneele vader daarentegen is niet noodwendig tot vroegtijdigen ondergang gedoemd: het karakter der moeder zal ook hier beslissen. Dit is op zijn beurt weer de oorzaak van 't feit, dat er steeds weer koelere vrouwen worden geboren, daar immers eigenschappen der vaders ook op de dochters kunnen overgaan. 't Overwicht der gelijkgeslachtelijke over de kruis-gewijze erfelijkheid zal echter tevens zorgen voor een hooger gemiddelde voor de emotionaliteit der vrouwen.

De twee grootste bezwaren, die we konden aanvoeren tegen de twee andere theorieën, blijken dus niet te gelden voor de derde, waarom we ons tot voorstanders van deze laatste verklaren, hoewel we het goede recht der theorie van Havelock Ellis en Liepmann ethnologisch niet hebben kunnen aantasten.

⁶⁸) Steinmetz: Verhältnis zwischen Eltern und Kindern bei den Naturvölkern (Zeitschr. f. Sozialwissensch., 1898; p. 622).

⁶⁹) E. Westermarck: Origin and Development of the Moral Ideas, II, 1926, p. 188 v.v.

⁷⁰) vergelijk Steinmetz en Westermarck t. a. p.

⁷¹) vergelijk Steinmetz: Feminismus und Rasse (Zeitschr. für Sozialwissenschaften, 1904, p. 767).